

KÖZLEMÉNYEK

Két középkori magyarországi kottás pszaltériumtöredékről.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában őrzött középkori kódextöredékek közül kettő történetének újabb részleteire derült fény.

A T 14 jelzetű töredék egy pergamenre írt hajdani pszaltérium 297×245 mm méretű, kvadrát notációs fóliója a pénteki vesperás végével és a szombati elejével. A Szendrei Janka katalógusából¹ ismert fragmentumról kiderült, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Cod. lat. 366 jelzetű, 14–15. századi erdélyi ferences pszaltériumának egyik hiányzó lapja.² A méret, a betű- és kottairás, valamint a könyvszerkesztési megoldások egyezése mellett a tartalmi vizsgálat is erre vezetett. A kódex gépi számozás szerinti fol. 121 verzóján a pénteki vesperás 141. zsolttára megszakad az 5. vers elején („... absconderunt laqueum mihi. Con-”), ezt folytatja a töredék rektójának első sora („siderabam ad dexteram...”). A töredék verzójának utolsó sora a 143. zsoltár 8. verséig jut („Emitte manum tuam de alto, eripe me”), a folytatás a kódex fol. 122 rektóján található („et libera me de aquis multis...”). A pszaltérium rektó oldalain a gépi mellett egy kézzel írt lapszámozás is fut. Az utóbbi hiányát pótolja töredékünk: a gépi számozás szerinti 121. fóliót eredetileg c19, a töredéket c20, míg a kódex 122. fólióját c21 jelzéssel látta el a rektó felső részén az egykori használó. A töredék verzóján középpüzt csak intonációval jegyzett *Benedictus Dominus* antifóna teljes terjedelmében a kódex fol. 122 rektóján olvasható. A fol. 121 verzójára felül egy magyar nyelvű bejegyzés (levélrészlet?) került, a töredék verzóján ugyanott egy hasonló – bár más kéztől származó – utólagos magyar beírás található.

A T 285 jelzetű töredék Knauz Nándor hagyatékából került az MTA Könyvtár gyűjteményébe.³ A 336×484 mm méretű bifólió ugyancsak pszaltériumtöredék. Egyetlen kottás részletének (*Te lucis ante terminum* himnusz) könnyeden ívelt metzigót neumái Szendrei Janka szerint nagyon közel állnak a 15. századi pozsonyi antifonálék hangjelzéséhez.⁴ Sajnos a himnusz dallama önmagában se nem erősíti, se nem cáfolja e feltételezést, mivel a fennmaradt középkori magyar forrásokban mássutt nem szerepel. A fol. 1^r felső részén olvasható „Protocol[lum] Farkasianu[m]” felirat ugyanakkor a töredék pozsonyi vonatkozását jelzi. Az e néven számon tartott káptalani jegyzőkönyve(ke)t

* A közlemény az MTA BTK Zenetudományi Intézet Régi Zenetörténeti Osztályán futó NKFIH 120 643 számú kutatási pályázat támogatásával készült. A töredékek leírása és fotói rövidesen megtekinthetők az osztály www.fragmenta.zti.hu honlapján.

¹ SZENDREI Janka, *A magyar középkor hangjegyes forrásai*, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1981 (Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez, I), F 52.

² Ld. RADÓ, Polycarpus OSB, *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae et limitropharum regionum*, rev. Ladislaus Mezey, Bp., Akadémiai, 1973, 256–259 (Nr. 59); SZENDREI 1981, i. m., C 31.

³ SZENDREI 1981, i. m., F 41.

⁴ Szendrei Janka kiadatlan jegyzetei alapján.

ugyanis Döbrentei Gábor 1836-ban kelt beszámolója alapján Kaszay József pozsonyi káptalani jegyző egy időben saját lakásán őrizte.⁵ Töredékünk talán e dokumentumhoz szolgált borító gyanánt, vagy legalább hozzá tartozott. Mindez persze továbbra sem teszi szükségyszerűvé, hogy a rajta olvasható anyag középkori pozsonyi emlék legyen. A pontosabb eredet-meghatározást a pszaltérium további lapjainak azonosítása tette lehetővé. A T 285 hajdan egy kódexbe tartozott négy, jelenleg Pozsonyban őrzött kódextöredékkel (PrAnt A, B és C, valamint Var. 1).⁶ Az írástükör és a sorközök lényegében azonos mérete, a betűk és a kottakép teljesen megegyező stílusa árulta el összetartozásukat. Vélhetően egyszerre készítették belőlük mappát is, hiszen a bórszalagok kiképzése és a címlap leragasztása is egyforma: a PrAnt B és C előoldalán látható nagyméretű címkéhez hasonló takarhatta valaha a T 285 1. lapjának rektóját is. Mára ezt eltávolították ugyan, a ragasztó nyoma mégis jól kivehető, és az egykori címke helyén világosabb maradt a pergamen.

A PrAnt B zenei bejegyzéseinek dallamtörténeti vizsgálatával sikerült pontosítani az egykori pszaltérium szűkebb hagyományát. A szóban forgó emléken két olyan himnusz részlete szerepel, amelyek sajátos dallamváltozataikkal a pozsonyi-felvidéki variánskört jelölik ki: a *Deus Creator omnium* hangról hangra azonos a pozsonyi referenciaforrások dallamaival, míg az *O Pater sancte* kisebb eltéréseket mutat, de az igazán jellemző pontokon szintén a pozsonyi változatokkal tart. A Var. 1 *Christe sanctorum* himnuszáról is az utóbbi mondható el. Összehasonlításképpen a pozsonyi Balázs kanonok 1419 előtti pszaltériumának⁷ és a Szent Márton-társaskáptalan 1601-re datált processzionáléjának⁸ himnuszai szolgáltak.

Mindezek alapján a jelenleg öt különálló töredékből ismert 15. századi pszaltériumkódexet – összhangban Szendrei Jankának a budapesti töredék (T 285) notációja alapján tett feltételezésével – pozsonyi eredetűnek tarthatjuk.

Végül néhány adalék a T 285 anyagához. Elsőként a *Te lucis ante terminum* himnusz egyedi dallamát a töredékcsoport összetartozása alapján szintén a pozsonyi hagyományhoz sorolhatjuk. Másodsorban a fol. 1^v alján kivágott iniciálé a kompletórium capitulumát (*Tu autem in nobis es Domine*) emelte ki. Eszerint a hajdani szkriptor előbb közölte a kompletórium himnuszát (*Te lucis*, fol. 1^r), majd a laudes állandó zoltárhármását (Ps 148–150, fol. 1^{r-v}), és ezt követően írta le a kompletórium rövid olvasmányát. E szokatlan szerkesztés indoka ismeretlen. Valószínűleg a fol. 1^v után következő, mára elveszett bifólió elején megszakítás nélkül folytatódott a kompletórium további anyaga.

SZOLIVA GÁBRIEL OFM

⁵ *A Magyar Tudós Társaság évkönyvei 1834–1836, III. kötet*, Budán, A Magyar Királyi Egyetem betűivel, 1838, 124.

⁶ Az előbbi három töredék: Pozsony/Bratislava, Slovenský narodný archív, Capitulum Posoniensis, Locus credibilis Protocolla Antiqua A, B, C borítói. Ld. erről Eva VESELOVSKÁ, *Catalogus Fragmentorum cum notis musicis mediæ ævi – Archivum Nationale Slovacum, Tomus III*, Bratislava, Institut für Musikwissenschaft der Slovakischen Akademie der Wissenschaften, 2014, 102–105 (nr. 60–62). Vö. <http://cantus.sk/source/13905>; <http://cantus.sk/source/13906>; <http://cantus.sk/source/13907> (Letöltve: 2019. 04. 10.). A negyedik töredék: Pozsony/Bratislava, Archív mesta, Var 1. Formularia Capituli Posoniensis borítója. Ld. erről СОРКО, Július, *Stredoveké kódexy slovenskej proveniencie III. Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach*, Martin, Matica Slovenská, 1986, 34 (nr. 425); VESELOVSKÁ, Eva, *Mittelalterliche liturgische Kodizes mit Notation in den Archivbeständen von Bratislava*, Bratislava, Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, 2002, 72–73 (nr. 22).

⁷ Budapest, OSZK, Cod. lat. 128, fol. 116^v, 107^r, 127^v.

⁸ Pozsony/Bratislava, Slovenské národné múzeum, Hudobné múzeum, MUS I 92, fol. 11^r, 82^r, 99^r. A forrást digitalizált formában ld. <http://cantus.sk/source/22967> (Letöltve: 2019. 04. 10.).